

ZNAČAJ JAČANJA DEMOKRATSKOG I POLITIČKOG KAPACITETA U EKOLOŠKOJ POLITICI SRBIJE²

Importance of Strengthening of the Democratic and Political Capacity in Environmental Policy of Serbia

ABSTRACT Environmental policy is one of the new policies in the corpus of public policies in Serbia. Although the beginning of environmental policy in Serbia, or organized directing of society towards the environment, can be noticed even at the beginning of the nineties, the real development and intensification of this policy occurs only in the last five years. The slowness of the acceptance of the political idea that society and the state must change their attitude towards the environment is one of the causes of inefficiency of environmental policy in Serbia. This is also supported by the fact that in the process of conception and implementation of environmental policy in Serbia an essential element is missing that is reflected in the lack of sufficient democratic and political capacity. Environmental policy in Serbia is still defined and viewed as a strictly national policy, as a right and obligation of public authorities to protect the environment, while completely neglecting the role of other social institutions and especially the citizens. The lack of democracy in decision-making on environmental image of Serbia is also visible in the non-use of different models of direct democracy, and lack of objective and timely information of citizens about environmental problems in the country. In that way, the combination of impairment of democracy in decision-making, lack of information, as well as slowness of solving environmental problems and so-called "black spots" in Serbia leads to the conclusion that the environmental policy of the Republic of Serbia, led by the state authorities, shows signs of a specific "eco-monopolism" that is inappropriate in the democratic spirit of environmental policy.

KEY WORDS *environmental policy, democratic and political capacity, eco-monopolism*

APSTRAKT Ekološka politika je jedna od novijih politika u korpusu javnih politika u Srbiji. Iako početak ekološke politike u Srbiji, odnosno organizovanog usmeravanja društva prema životnoj sredini, možemo da uočimo još početkom devedesetih godina prošlog veka, pravi razvoj i intenziviranje ove politike nastaje tek u poslednjih pet godina. Sporost prihvatanja političke ideje da društvo i država moraju da menjaju svoj odnos prema životnoj sredini je jedan od uzroka neefikasnosti ekološke politike u Srbiji. Tome u prilog ide i činjenica da u procesu koncipiranja i ostvarivanja ekološke politike u Srbiji nedostaje bitan momenat koji

---

¹ darko.nadic@fpn.bg.ac.rs

² Rad je rezultat i rada na projektu broj: 179076 „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu” koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije.

se ogleda u nedostatku dovoljnog demokratskog i političkog kapaciteta. Ekološka politika se u Srbiji i dalje definiše i posmatra kao striktno državna politika, kao pravo i obaveza državnih organa da štite životnu sredinu, dok se u potpunosti zanemaruje uloga drugih društvenih institucija i pogotovo građana. Nedostatak demokratičnosti u odlučivanju o ekološkoj slici Srbije je takođe vidljiv u neprimenjivanju različitih modela neposredne demokratije, kao i nedostatku objektivne i pravovremene informisanosti građana o ekološkim problemima u zemlji. Na taj način, kombinacija nedemokratičnosti u odlučivanju, neinformisanosti, kao i sporosti u rešavanju ekoloških problema i takozvanih „crnih tačaka” u Srbiji upućuju na zaključak da ekološka politika Republike Srbije, vođena od strane državnih organa, pokazuje znake specifičnog „ekomonopolizma” neprimerenog demokratskom duhu ekološke politike.

KLJUČNE REČI *ekološka politika, demokratski i politički kapacitet, ekomonopolizam*

Uvod. Pojam ekološke politike

Ekološka politika predstavlja jednu od novih, posebnih, javnih politika. U socio-ekološkoj literaturi definisana je kao „svesna i organizovana društvena usmeravajuća delatnost kojom se posredstvom države i društvenih, posebno političkih organizacija, usmerava odnos društva prema prirodi radi zaštite i unapređivanja životne sredine” (Marković, 2005: 341). Nastanak ekološke politike kao javne politike je prilično kontradiktoran. Ona se može posmatrati kao jedna vrsta istorijskog kompromisa između ekonomije i politike po tome kako one posmatraju životnu sredinu. To je kompromis po kome je životna sredina prihvaćena od strane politike kao prirodni resurs, nužan uslov za ekonomski razvoj i rast, ali isto tako (od strane ekonomije), kao nužan uslov za socijalni mir. Suština kompromisa je svakako i u činjenici da je politika, kao društvena delatnost, kreiranjem ekološke politike i uvođenjem životne sredine u pravni sistem faktički stavila životnu sredinu i njene elemente (voda, vazduh, zemljište) pod pravnu zaštitu od ekonomske delatnosti. Taj kompromis nastaje upravo u trenutku kada politika prihvata alarmantna saznanja nauke o tome da postoje krajnje granice prirodnih resursa i da njihova dalja eksploatacija intenzivnim tempom, uz porast zagađenja, dovodi ne samo u pitanje opstanak planete Zemlje, već i kvalitet života građana, dalju budućnost ekonomije i ideju neograničenog ekonomskog rasta. Odnosno, da dalje neograničeni tempo razvoja ugrožava socijalni mir. Iz tog razloga ekološka politika je ne samo bezbednosna politika kojom se umanjuje ekološki, već i politika kojom se umanjuje socijalni rizik. Po definiciji koju sam prethodno naveo, vidljivo je da ekološka politika ima dva lika. Jedan je autoritaran, i po njemu glavni subjekat u kreiranju i sprovođenju ekološke politike jeste država. Drugi lik jeste demokratski. Subjekti ekološke politike, oni koji stvaraju mere i rešavaju konkretne ekološke probleme, jesu i političke organizacije, poslovni sektor, građani, ekološki pokreti, itd. Autoritarni lik ekološke politike koji se iskazuje u zakonima je neophodan i on je zapravo taj koji usmerava odnos društva prema životnoj sredini. Međutim, predominantni autoritarni model ekološke politike je prilično neproduktivan jer guši

demokratski kapacitet koji ekološka politika može da pokaže. Demokratski kapacitet ekološke politike izvire iz suštine ekoloških problema, koji su nedeljivi i ne mogu se klasno definisati po svojim posledicama. Da iskoristim Bekovu sintagmu „Beda je hijerarhijska, smog je demokratski” (Bek, 2001: 54). Jačanje autoritarnog modela ekološke politike automatski smanjuje njen demokratski kapacitet. Argumenti koji se koriste u debati „autoritaran ili demokratski” model, uglavnom se tiču pitanja efikasnosti u sprovođenju ekološke politike, tako da autoritaran model ističe svoju efikasnost, pravnu i ekonomsku, dok se demokratskom modelu pripisuje sporost, populizam i demagogija. U suštini, ekološka politika bi trebala da bude jedna vrsta političke simbioze, gde je autoritarni model zapravo samo normativni, pisanje i sprovođenje zakona, a demokratski onaj koji utvrđuje ciljeve i sredstva i sprovodi kontrolu.

Pokušaću, dalje, u radu da objasnim kako ekološka politika funkcioniše u Republici Srbiji i gde su zapravo njeni stvarni izazovi. Fokusiraću se na dva dominantna izazova koji su zapravo deficiti u ekološkoj politici Srbije, na politički i demokratski.

Institucionalni razvoj ekološke politike u Republici Srbiji

Ozbiljnije bavljenje politikom zaštite i unapređenja životne sredine u Srbiji počinje krajem osamdesetih godina dvadesetog veka. To je period kulminacije krize u SFRJ koja je počela 1985-1986. godine kritičkim preispitivanjem koncepta socijalističkog samoupravljanja i napuštanjem institucionalnih oblika njegovog organizovanja. Teška ekonomska kriza prenela se na politički nivo, što je rezultiralo ratom i raspadom SFRJ. U Srbiji se uporedo dešavala izgradnja društveno-ekonomskog sistema sa pluralizmom svojinskih oblika, tržišnom privredom i pravnom državom koja je presudno delovala na određenje subjekata ekološke politike. U okviru reforme privrednog i političkog sistema sprovodila se i reforma u oblasti zaštite životne sredine koja je regulisana velikim brojem neusklađenih saveznih, republičkih i opštinskih propisa, što je rezultiralo nekoordiniranim i nepovezanim delovanjem subjekata ekološke politike. Primena veoma složene i raznovrsne mase propisa stvorila je velike teškoće u ostvarenju tada ustavom zagarantovanog čovekovog prava na zdravu životnu sredinu. Reforma političkog sistema, njegova radikalna transformacija, dovela je i do promena u percipiranju problema zaštite životne sredine. Naime, ekologija i ekološki problemi su u socijalističkom samoupravljanju shvatani kao jedan od važnih društvenih problema, ali ta važnost je bila iskazana samo kroz političku deklarativnu misao vladajuće strukture i kroz naučnu misao. U praksi, situacija je bila drugačija. Ideja o zaštiti životne sredine je bila žrtvovana u ime industrijskog razvoja, urbanizacije i rešavanja socijalnih pitanja. Monopolizam u ekološkoj politici funkcionisao je prilično autistično u praksi. Svi radni ljudi i građani su funkcionisali kao subjekti ekološke politike, bilo u okviru svoje profesionalne, radne sredine (preduzeća) ili

kroz partijske i druge društveno-političke organizacije. Zato je taj oblik mogućeg interesnog ekološkog organizovanja bio iskorišćen da bi se izbegla ideja o formiranju posebnog saveznog ili republičkih ministarstava za zaštitu životne sredine. Sa druge strane, alternativno ekološko političko organizovanje je smatrano oblikom politički subverzivnog organizovanja jer, kako je objašnjavano, nisu postojali realni politički argumenti za takve alternativne oblike organizovanja.

Ministarstvo zaštite životne sredine prvi put je u Srbiji osnovano 1991. godine. Ono je obavljalo poslove državne uprave koji se odnose na: sistem zaštite i unapređenja životne sredine; zaštitu prirode; utvrđivanje i sprovođenje zaštite prirodnih celina od značaja za Republiku; zaštitu prirodnih resursa od zagađivanja; utvrđivanje uslova zaštite životne sredine za izgradnju objekata od posebnog interesa za Republiku; proizvodnju i korišćenje radioaktivnih materija i njihovo odlaganje; obavljanje zadataka i poslova u vezi sa izvorima jonizujućih i nejonizujućih zračenja; zaštitu od buke i vibracija; zaštitu od opasnih i štetnih materija u proizvodnji, prometu i odlaganju; inspekcijski nadzor u oblasti zaštite životne sredine; programiranje i koordiniranje međunarodne saradnje u ovoj oblasti i druge poslove određene zakonom.

Republika Srbija se u oblasti zaštite životne sredine opredelila za politiku čiji su osnovni principi zasnovani na održivom razvoju i na integrisanosti sektorskih politika sa politikom zaštite životne sredine. Funkcija države u zaštiti životne sredine je polivalentna, jer u njenom ostvarivanju pored nadležnog ministarstva učestvuju i inspekcijski organi, javne službe, kao drugi organi državne uprave.

Mnoštvo posebnih zakona u oblasti zaštite životne sredine donetih tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka, prestali su da važe 1991. godine, donošenjem sistemskog Zakona o zaštiti životne sredine kojim se nastojalo da se na jedinstven i celovit način obuhvati oblast zaštite životne sredine (uzor je bio švedski sistemski zakon donet 1969. godine). Pojedina pitanja i mere zaštite životne sredine utvrđivali su se i posebnim zakonima (zakoni o vodama, šumama, poljoprivrednom zemljištu, lovstvu, itd).

Pravna osnova upravljanja zaštitom životne sredine postavljena je Zakonom o zaštiti životne sredine Srbije koji je donet 1991. godine. Republika Srbija po ovom zakonu uređuje sistem zaštite i unapređivanja životne sredine, upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima, mere i postupke zaštite od štetnih uticaja delatnosti na životnu sredinu, finansiranje i organizaciju poslova zaštite i unapređivanja životne sredine.

U zakonu su jasno određena značenja osnovnih pojmova kao što su: životna sredina, prirodne i radom stvorene vrednosti životne sredine, ekosistem, zaštićeno prirodno dobro, prirodne retkosti, zatim, od važnih izraza za ovaj zakon objašnjeni su i: buka, emisija, imisija, jonizujuće zračenje, otpadne, opasne i štetne materije, itd. Od trideset i četiri pojma koji čine epistemološki okvir Zakona o zaštiti životne sredine (1991), izdvajamo dva fundamentalna: „*životna sredina* su prirodne i radom

stvorene vrednosti i ukupan prostor u kome čovek živi i u kome su smeštena naselja, dobra u opštoj upotrebi, industrijski i drugi objekti; *prirodne vrednosti životne sredine* su prirodna bogatstva, zemljište, vode, šume, vazduh, biljni i životinjski svet”.

Posle petooktobarskih promena 2000. godine, Zakon o zaštiti životne sredine iz 1991. postao je politički i konceptualno prevaziđen. Već 2001. godine izrađen je *Nacrt zakona o zaštiti životne sredine* od strane Ministarstva za zaštitu životne sredine, „koji je predstavljao korak napred ka usklađivanju zakonodavstva u ovoj oblasti sa međunarodnim standardima” (Milenković, 2006: 57). Ekološka politika Srbije je postala deo generalnog političkog i ekonomskog projekta i kursa i osnovnog cilja vlasti, a to je *pridruživanje Evropskoj uniji*. Obaveza usklađivanja zakonodavstva Republike Srbije sa pravnim tekovinama EU, prvi put se pominje u *Rezoluciji o pridruživanju Evropskoj uniji*, usvojenoj u Narodnoj skupštini krajem 2004. godine. U tom aktu se navodi da će usklađivanje propisa biti prioritet u radu Skupštine, uz uvođenje posebnih procedura za poboljšanje efikasnosti tog procesa. Tako je označen početak intenzivne harmonizacije politike zaštite životne sredine, pravnog i institucionalnog okvira u Srbiji, sa pravnim tekovinama EU u oblasti zaštite životne sredine.

Novi zakon o zaštiti životne sredine donet krajem 2004. godine, u paketu sa još tri zakona iz ove oblasti, ustanovio je integralni sistem zaštite životne sredine u Srbiji. Novi Zakon o zaštiti životne sredine čini zakonski okvir u oblasti zaštite životne sredine zajedno sa Zakonom o proceni uticaja na životnu sredinu; Zakonom o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu i Zakonom o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, kao i sa nizom posebnih zakona donetih devedesetih godina XX veka. Ovi novi ekološki zakoni usklađeni su sa direktivama EU o proceni uticaja na životnu sredinu, strateškoj proceni uticaja, integrisanom sprečavanju i kontroli zagađenja i učešću javnosti. Novi Zakon o zaštiti životne sredine, koji je usvojila Narodna skupština Republike Srbije 2004. godine, u velikoj meri revidira tekst do tada važećeg Zakona (1991), zadržavajući mnoštvo članova, pa čak i čitave delove starog. Na snazi ostaju članovi koji se odnose na zaštitu vazduha; zaštitu prirodnih dobara, sa postojećom klasifikacijom i trostepenom kategorizacijom prirodnih dobara prema značaju; deo koji reguliše oblast zaštite od buke; deo koji se bavi inspekcijskim nadzorom i deo koji obuhvata kaznene odredbe.

Subjekti sistema zaštite životne sredine dužni da čuvaju i unapređuju životnu sredinu, u okviru svojih ovlašćenja, su: Republika, Autonomna pokrajina, opština, odnosno grad (jedinica lokalne samouprave), preduzeća, druga domaća i strana pravna lica i preduzetnici koji u obavljanju privredne i druge delatnosti koriste prirodne vrednosti, ugrožavaju ili zagađuju životnu sredinu (pravna i fizička lica), naučne i stručne organizacije i druge javne službe, građanin, grupe građana, njihova udruženja, profesionalne ili druge organizacije. Svi navedeni subjekti su dužni da

međusobno saraduju u oblasti zaštite životne sredine, dok Republika ostvaruje saradnju sa drugim državama i međunarodnim organizacijama. Odgovornosti i obaveze subjekata odnose se na svaku aktivnost kojom menjaju ili mogu da promene stanje i uslove u životnoj sredini, odnosno za nepreduzimanje mera zaštite životne sredine. Privredni subjekti, preduzeća, domaća i strana pravna lica i preduzetnici obavezni su da uračunaju troškove zaštite životne sredine u okviru investicionih i proizvodnih troškova. Istaknuta je važnost jačanja svesti o značaju zaštite životne sredine „kroz sistem obrazovanja i vaspitanja, naučno-istraživačkog i tehnološkog razvoja, usavršavanja u procesu rada, javnog informisanja i popularizacije zaštite životne sredine“.

Novi Ustav Republike Srbije usvojen krajem 2006. godine potvrđuje da „svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju. Svako, a posebno Republika Srbija i autonomna pokrajina, odgovoran je za zaštitu životne sredine. Svako je dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu” (Ustav Republike Srbije, 2006. čl. 74). Prema novom Ustavu, prirodna bogatstva, odnosno dobra za koje je zakonom određeno da su od opšteg interesa, u državnoj su svojini. Ukidanjem društvene svojine, država je postala najvažniji subjekat ekološke politike jer je nominalni „vlasnik” svih prirodnih dobara. Nad njima mogu da steknu prava fizička i pravna lica, a strani državljani mogu da steknu pravo koncesije na prirodnim bogatstvima i dobrima od opšteg interesa. Preduzetništvo se može ograničiti zakonom radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine i prirodnih bogatstava koja se koriste pod uslovima i na način predviđen zakonom.

Na sednici Narodne skupštine Republike Srbije, održanoj 12. maja 2009. godine, usvojeno je šesnaest zakona iz oblasti zaštite životne sredine. Usvajanje ovog seta ekoloških zakona je jedan od uslova približavanja Srbije Evropskoj uniji. Ovaj set zakona bi trebalo da doprinese poboljšanju zaštite životne sredine i povećanju odgovornosti za njeno očuvanje i predstavljaju „korak napred u usklađivanju sa propisima Evropske unije, ali i uspostavljanju efikasnijih mehanizama za zaštitu životne sredine”. Radi se o sledećim zakonima: Zakon o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju; Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i o nuklearnoj sigurnosti; Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja; Zakon o hemikalijama; Zakon o biocidnim proizvodima; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu; Zakon o zaštiti vazduha; Zakon o zaštiti prirode; Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini; Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda; Zakon o upravljanju otpadom; Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine; Zakon o potvrđivanju Roterdamske konvencije o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obaveštenja za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini, sa izmenama i dopunama; Zakon o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine;

Zakon o potvrđivanju amandmana na Aneks B Kjoto protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o promeni klime (Nadić i Repak, 2011: 111-115).

Izazovi demokratskog i političkog deficita u sprovođenju ekološke politike Srbije

Po pitanju opšte demokratizacije društva i posebno demokratizacije ekološke politike, Srbija nije u boljem položaju nego što su se nalazile i države koje su skoro pristupile Evropskoj uniji. Naime, dugo vremena se civilni sektor shvatao, nekad i sa pravom, kao oblik društvenog organizovanja koji ima sasvim drugačije političke ciljeve od onih za koje se deklarativno izjašnjavao. S druge strane, model organizovanja civilnog sektora u stvarnosti je bio zasnovan, u većoj meri, ka interesu stvaranja specifičnog političkog, pa i finansijskog profita. Uzimanje novca od strane određenih organizacija i donatora iz inostranstva radi izvršavanja određenih projekata bio je jedan od stvarnih motiva zbog kojeg su se ove organizacije i osnivale. Vremenom, donacije su presušile, što je stvorilo prostor da se ovakve organizacije osnivaju iz stvarnih potreba. No i pored toga, proekološki civilni sektor je u Srbiji imao i ima još zavidan ugled. Za razliku od usko orijentisanog i definisanog političkog civilnog sektora, ovaj proekološki je uvek bio dobro prihvaćen od strane svih političkih struktura. U tom smislu, civilni sektor je otvorio prostor za stvaranje ekološkog dijaloga u Srbiji razbijajući monopolizam državne ekološke politike. Preduslovi za kreiranje prostora za političko-ekološki dijalog moraju biti takvi da omogućavaju osnove za učestvovanje svih zainteresovanih učesnika i strana. To ujedno znači da demokracija procesa političke participacije jeste uspostavljena na ravnopravnim osnovama i da građani, nevladine organizacije, ekološki pokreti, građanske inicijative i drugi različiti oblici građanskog udruživanja, poslovne i strukovne organizacije i asocijacije, obrazovne i naučno-istraživačke institucije na svim nivoima, proizvodne i neproizvodne organizacije, zanatstvo, potrošači i svi drugi direktno i indirektno zainteresovani, mogu da izraze svoje stavove i vizije oko primene prava za zaštitu životne sredine, sprečavanja zagađenja, očuvanje prirodnih resursa, štednje energije, energetskih resursa, upravljanja otpadom, zaštite od buke, proizvodnje organske hrane, itd. Na taj način, država i državni organi stiču neophodne partnere u procesu koncipiranja i ostvarivanja planova i programa zaštite životne sredine. Osim toga, uspostavlja se i neophodna zajednička odgovornost svih učesnika na svim nivoima u procesu odlučivanja.

Stvaranje prostora za dijalog i zajedničko odlučivanje jeste politički imperativ sadašnjeg društva u Srbiji. Da bi se taj prostor izgradio, potrebno je i ostvariti neophodno okruženje koje će biti sposobno i u stanju da adekvatno artikuliše interese svih zainteresovanih u ovom procesu. To pretpostavlja uspostavljanje direktnih i međuzavisnih veza između javnosti (pre svega zainteresovane javnosti), s jedne, i države sa druge strane. Istovremeno, pojedine ekološke nevladine

organizacije se previše povezuju sa državnim sektorom, tako da gube svoj „nevladin“ identitet, a u krajnosti se pojavljuju kao marketing sektor Ministarstva za životnu sredinu, odrađujući pri tome kampanje o recikliranju, održivom razvoju, itd. Na taj način, civilni sektor koji je usmeren ka zaštiti životne sredine nije u pravoj meri dorastao svojoj stvarnoj ulozi korektiva državne ekološke politike, već igra sa pozicija servisa države, odnosno jedne nove vrste uslužne delatnosti. Kao takav, civilni ekološki sektor u potpunosti odgovara vlasti. On služi ubrzanju procesa donošenja ekoloških političkih odluka, pretvarajući ceo proces u jedan defektan formalizam koji je krajnje neproduktivan. Sa druge strane, blizak odnos vlasti i civilnog eko-sektora iz celog sistema ekološke politike izbacuje građanina kao subjekta te iste politike iz cele koncepcije. Građanin sa ekološkom sveću i sa ekološkim interesom mora da bude član i neke nevladine organizacije ili ekološkog pokreta. Tako je i dalje upućen da svoje prirodno i političko pravo na zdravu životnu sredinu ostvaruje preko posrednika, lokalne samouprave i odbornika opštine, narodnih poslanika, preko jedne složene mreže gde on gubi svoje ideje, motive i moći.

Kakav je to stvarni odnos nosilaca političke ekološke moći, subjekata, (državne) ekološke politike prema *građanima* kao individualnim subjektima ekološke politike? Ne postoje jasni mehanizmi odlučivanja o ekološkoj politici na lokalnom nivou. To ne predstavlja samo odnos centralne vlasti prema lokalnim organima uprave, niti je to samo problem i pitanje ekologije, odnosno zaštite životne sredine. Problem je daleko dublji i ima tri dimenzije. *Prvo*, to je nepoverenje jedne vlasti, centralne, prema lokalnoj samoupravi. *Drugo*, to je nepoverenje i sumnja vlasti, odnosno državne grupe subjekata ekološke politike u sposobnosti percepcije ekoloških problema od strane građana. I *treće*, to je pitanje krajnje efikasnosti ekološke politike i pogotovo pitanje neefikasnosti državne grupe subjekata ekološke politike (Skupština, vlada, Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje, resorni ministar, itd). Ove tri dimenzije jasno ukazuju na problem demokratskog potencijala ekološke politike u Srbiji, gde možemo istaći da je on marginalizovan i samim tim se na njega ne računa, što predstavlja tipičnu grešku autoritarnog shvatanja ekološke politike, kao svojevrzne javne politike koja je samo u nadležnosti države i njenog aparata. S druge strane, ceo koncept ekološke politike Srbije odvija se u jednom društvu koje i dalje ima autoritarne tendencije. To je ovde ispoljeno u činjenici da većina građana Srbije i dalje smatra da je pitanje zaštite životne sredine u isključivoj nadležnosti države i da verovatno tako to treba i da ostane. U svakom slučaju, ulazimo u novi problem i novu grupu pitanja koja se dotiču problema motivacije građana kao subjekata ekološke politike i zašto država ne čini ništa da umanjí svoj autoritarni lik i ulogu u ekološkoj politici.

Ukoliko ekološku politiku pretpostavimo kao „zelenu politiku“, nije na odmet da podsetim šta je Petra Keli (Petra Kelly) smatrala „zelenom politikom“, izjednačavajući i uslovljavajući je sa idejom neposredne demokratije.

„Zelena politika je zasnovana na direktnoj demokratiji – naši naponi su usmereni ka redefinisanoj i reorganizaciji društvene moći tako da se ona kreće odzdo nagore. Mi zahtevamo decentralizaciju društvene moći i uvećavanje slobode i samoopredeljenje pojedinaca, zajednica, i društava. To znači oduzeti moć iz ruku centralizovane birokratije – posebno vojno-industrijskog kompleksa – i osposobljavati ljude na lokalnom nivou. To isto znači preskočiti nacionalne granice i ideologije i izgraditi savez sa ostalima koji će raditi za mir i ekologiju. To znači oduzeti moć iz ruku državne vlade i dati je sve manjim i manjim oblicima organizacije. U ekonomiji neposredna demokratija znači sistem proizvodnje koji uvećava radničko samoupravljanje a umanjuje kontrolu od strane korporacija i vlade” (Kelly, 1994: 42-43)

Ispoljavanje neposredne, direktne (*grass roots*) demokratije da građani na lokalnom nivou, u mestu svog stanovanja, donose odluke koje se tiču zaštite *njihove* životne sredine i dalje se posmatra kao isuviše apstraktno i pravda se nedostatkom ekološke svesti građana. I još gore, ideji neposredne (ekološke) demokratije se uglavnom pripisuju svojstva koja imaju nameru da takvu ideju samostalnog ekološkog odlučivanja ideološki diskvalifikuju, pridajući joj epitete i klasifikacije sa negativnim kontekstom. Tako se neposredna ekološka demokratija označava kao recidiv „socijalističko-komunističke diktature“ ili ekoutopizma. Kako te kvalifikacije i diskreditacije ne odgovaraju istini, postavlja se pitanje koji je to zaista interes vlasti u sferi ekologije. Da li da održavaju ideološku čistoću ili da se brinu kako da ekološki interesi građana budu što jednostavnije i što efikasnije ostvareni? Ostvarivanje ekološke demokratije postaje jedan začarani krug. Zapravo, situacija se ponavlja kao neka vrsta istorijske greške. Alternativno ekološko političko organizovanje je bilo smatrano politički subverzivnim u vreme socijalističkog samoupravljanja, sada, u kapitalističkom sistemu, to je slučaj sa idejom neposredne ekološke demokratije. Neposredna (ekološka) demokratija nije ništa drugo nego jedan obavezan preduslov za normalno koncipiranje i ostvarivanje ekološke politike i drugih javnih politika. Ona pretpostavlja da stvarna društvena moć i odgovornost moraju biti koncentrisane u lokalnim i regionalnim zajednicama. Njeno ostvarivanje podrazumeva: „pravo na informisanost, odnosno pravo na dostupnost informacija koje mogu uticati na donošenje ekoloških, ekonomskih, socijalnih i političkih odluka; demokratski politički sistem; opšte pravo glasa; proporcionalni izborni sistem; sloboda političke pripadnosti itd” (Nadić, 2007: 18). Istovremeno, potpuno ili delimično ostvarena neposredna (ekološka) demokratija je i bitan preduslov za relativnu dugovečnost ekološke politike, gde njen rok trajanja ne zavisi od redovnih ili vanrednih parlamentarnih izbora, već od interesa građana i njihove spremnosti da sopstvene interese ostvaruju. Međutim, stvarna ograničenja neposredne ekološke demokratije su vidljiva u sferi javne uprave i lokalne samouprave. Dok se neposredna demokratija oslanja na ideju stvarnih a ne nominalnih ljudskih prava, dotle se u Srbiji javna uprava i organi lokalne samouprave oslanjaju na korupciju koju forsira kapital, bez obzira na njegov kvantitet („sitan” ili „krupan”). Takav

kapital, sa svojim „investicionim” fondovima sposoban je i spreman da u svakom trenutku kupi bilo kog funkcionera u Srbiji na lokalnom nivou i da na taj način preskoči ekološke preduslove i formalnosti. Lokalna samouprava i njeni organi, koji bi trebalo da forsiraju i unapređuju neposrednu ekološku demokratiju to ne čine, već se ekologija shvaćena kao aktivizam sprovodi uvođenjem i usvajanjem tzv. lokalnih akcionih planova (*Lokalna agenda 21*). U tom kontekstu, Lokalne agende 21 postaju ekološka politička mantra koja bi trebalo da zameni neposrednu demokratiju, barem na planu zaštite životne sredine.

Prethodno sam pomenuo nezainteresovanost građana za rešavanje ekoloških problema, a kao jedan od razloga naveden je i taj što građani Srbije percipiraju ekološku politiku kao državnu i na taj način podržavaju ono što ne bi trebali ili što ne bi hteli, a to je autoritarni model koji ekološka politika poseduje. Drugi razlog koji ovde želim da navedem jeste i taj što građani ne shvataju situaciju da u društvu koje počiva na privatnoj svojini i dalje postoji neka vrsta društvene ili zajedničke svojine koju je za sada, a nadam se i budućnosti, nemoguće privatizovati. I da tu vrstu preživele društvene svojine, kao što je na primer vazduh, treba čuvati od onih kojima taj oblik svojine ne predstavlja ništa što je vredno čuvanja, a pri tome nije ni profitabilno. Tu već ulazim u problem ekološke svesti u Srbiji. Kao što je ekološka tranzicija u Srbiji na početku XXI veka ugušena ekonomskom i političkom, tako je i ekološka svest zamenjena ili uklonjena svešću za fizičkim preživljavanjem. Takva promena svesti je stvorila situaciju da građani Srbije razumeju kakva je ekološka situacija u zemlji, svesni su svoje odgovornosti i neodgovornosti (i onoga što bi trebalo da učine), ali ono što zaista nedostaje jeste ekološko ponašanje. Ono podrazumeva konkretnu, individualnu ili kolektivnu akciju na rešavanju postojećih ekoloških problema. Kao primer za sve ove slučajeve navešću problem „moguće-nemoguće” izgradnje rafinerije nafte u Smederevu 2010. godine. Interes konzorcijuma „Komiko oil-a” (neutvrđenog geografskog porekla) bio je da se izgradi rafinerija nafte u Smederevu za preradu nafte koja će biti dopremljena brodovima iz Nigerije, a interes koji je konzorcijum video jeste u jeftinoj investiciji, blizini rafinerije reci Dunav i koridoru 10, dakle dobre saobraćajne, a samim tim i transportne infrastrukture. Za ovaj projekat je bila zainteresovana i lokalna samouprava jer je mogla da izda u zakup neiskorišćeno i zapušteno poljoprivredno zemljište nekadašnjeg PIK Godomin-a. Obe strane, i konzorcijum i lokalna samouprava, ekološki rizik koji rafinerija nosi sa sobom zataškavale su činjenicom o visini investiranja, broju zaposlenih i opštoj ekonomskoj dobrobiti za smederevski kraj i celu zemlju. Tako je ukupna vrednost projekta procenjena na 250 miliona evra, plus cena zakupa zemljišta na 99 godina u iznosu od 4,2 miliona američkih dolara, plus, kako su naglašavali investitori, „izgradnja 38,5 kilometara kraka naftovoda Pančevo – Smederevo koji će biti u vlasništvu države Srbije i njenih građana”³.

³ B92, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=07&dd=25&nav_id=527545 (preuzeto 20. 3. 2011).

Vrednost ulaganja u regionalno-lokalni naftovod procenjena je na oko 15 miliona dolara. Korisnost projekta se ne završava samo na ovom: Investitori, da bi bili ubedljivi, dali su i druge argumente, kao na primer: da bi na izgradnji rafinerije bilo angažovano 2200 građevinskih radnika iz Srbije, da bi rafinerija zapošljavala 543, dok bi još indirektno bilo angažovano oko 3 hiljade radnika. Nakon iznesene ponude nastaje sukob unutar lokalnih političkih struktura. Komisija za davanje u zakup zemljišta za gradnju rafineriju nafte u Smederevu odbila je ponudu „Komiko oil-a” uz obrazloženje da je lokalna samouprava tražila isplatu celokupnog zakupa odjednom, dok investitor nudi plaćanje na tri rate. Izlaz je potražen u referendumu građana, što je izazvalo dodatni sukob unutar političkih struktura zastupljenih u lokalnoj samoupravi, a jedan od smederevskih političkih lidera iz vladajuće koalicije je izjavio sledeće: „Smatramo da je referendum nepotreban jer odugovlači proces ulaganja i protiv je investiranja u Smederevo, a i usporiće ih iako one znače nova radna mesta”. Pri tome je naglasio kako iza celog projekta stoje i predsednik vlade i ministar za prostorno planiranje (a to je ujedno i Ministarstvo za životnu sredinu) i da iza ovog odbijanja projekta stoji opozicija.⁴ Referendum je zakazan, uz bojkot vladajuće koalicije, i održan 8. avgusta 2010. i završio se neuspehom, jer je izašlo samo 11% građana. Vladajuće stranke koje su propagirale bojkot referenduma iskoristile su to da jasno kažu kako oni koji nisu glasali podržavaju izgradnju rafinerije. Ono što je vidljivo i zaprepašujuće jeste što su svi politički subjekti referendum, kao sredstvo neposrednog izjašnjavanja građana i oblik neposredne demokratije, shvatili pre kao oblik političkog konfrontiranja nego kao osnovno demokratsko sredstvo izjašnjavanja. Niko iz lokalne samouprave nije predvideo moguće ekološke rizike i na tome gradio bilo kampanju, bilo antikampanju oko rafinerije. Ukoliko je istina da je projekat podržan od strane nekih čelnika Vlade, kako se niko nije zapitao, naprosto, šta će tri rafinerije na „putu” od 100 kilometara (Novi Sad, Pančevo, Smederevo). I niko se nije zapitao zašto se zapravo poljoprivredno zemljište pretvara u industrijsko u situaciji kada postoji problem krize hrane u svetu, ili da ne idem toliko daleko, niko to pitanje nije stavio u kontekst priče i rasprave o tome da je poljoprivreda naša ekonomska šansa. Ovde imamo primer kako se u negativnom kontekstu pokazuje slaba ekološka i još slabija politička svest građana. Sa druge strane, to je i slika kako ekonomski interesi prevladavaju nad ekološkim, odnosno, kako je svest o trenutnom fizičkom preživljavanju (nova radna mesta i industrijska infrastruktura) mnogo jača od ekološke svesti (čist vazduh).

Država polazi od donekle ispravnog stava da građani nemaju ekološku svest, ali krajnje pogrešno zaključuje da oni nisu ni sposobni da odlučuju na lokalnom nivou. Taj stav ne samo što je politički pogrešan, on je i destruktivan po demokratski kapacitet ekološke politike. Osim toga, služi i kao potencijalno opravdanje za

---

⁴ B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=07&dd=01&nav_id=442573 (preuzeto 20. 3. 2011).

moгуće neuspehe ekoloških kampanja iza kojih stoji država. Kvazi ekološka demokratija stvara još jedan problem koji možemo nazvati „ekološkom diskriminacijom“. Ona se iskazuje u pojavi da je, na primer, politika reciklaže dostupna, kao i tehnologija koja je potpomaže, samo u pojedinim elitnim naseljima gradova. To znači da u predgrađima ili u opštinama koje ne predstavljaju centar, kante za prikupljanje reciklažne ambalaže nije moguće naći. To objašnjava, na primer, bitnu razliku između dva beogradska naselja i opštine – Vračar (elita) i Voždovac (neelita), u smislu kako vlast tretira ekološku (ne)inteligenciju njihovih stanovnika.

Da bi zaštita životne sredine ostala jedna od ključnih tema u Srbiji, mora se, takođe, prevazići izazov demokratskog deficita, jer malo je verovatno da će se među građanima, a naročito među političkom i ekonomskom elitom, krugovima koji mogu da utiču na donošenje političkih odluka, naći neophodna podrška za promene ako oni ne znaju čemu konkretno podršku daju i za koje projekte moraju da snose troškove. U praksi je prisutan formalizam, a ne suštinska želja za rešavanjem ekoloških problema. Za ovu tvrdnju o političkom formalizmu navešću tri primera. Prvi primer jeste politika uvođenja ideje održivog razvoja i principa održivog razvoja u strateška dokumenta Vlade Republike Srbije. Naime, sve nacionalne strategije koje je usvojila Narodna skupština Republike Srbije trebalo bi da budu usaglašene sa idejom i principima održivog razvoja. U *Nacionalnoj strategiji održivog razvoja* (NSOR), usvojenoj 2008. godine, napominje se koje su to sve ostale nacionalne strategije „prihvatile“ ideju održivog razvoja. Međutim, analiza koju sam sproveo pokazuje sasvim drugu sliku. Nacionalne strategije poput *Strategije razvoja društveno odgovornog poslovanja u Republici Srbiji (2010)*, *Strategije javnog zdravlja Republike Srbije*, kao i *Nacionalna strategija zapošljavanja Republike Srbije* ne pominju održivi razvoj. Odnos prema ideji održivog razvoja bi trebalo da bude jedan od ključnih segmenata društveno odgovornog poslovanja u Srbiji. Odnos prema budućim generacijama je ključan u razvoju planova kako to poslovni sektor pokazuje svoju odgovornost. Ukoliko se održivi razvoj ignoriše u srpskoj poslovnoj sredini, onda sve akcije koje se svode pod pojam „korporativna društvena odgovornost“ ili „korporativna ekološka društvena odgovornost“ gube svoj smisao i suštinu i postaju nešto sasvim drugo – manipulacija tržištem i pre svega stanovništvom i njegovim potrebama. Isti slučaj je i sa *Strategijom javnog zdravlja*, gde bi upravo dva osnovna principa (održivog razvoja), solidarnosti (međugeneracijski i unutargeneracijski) trebali da budu favorizovani i da pokažu da država Srbija smatra zdravstvenu politiku kao ključnu u sprovođenju ideje održivog razvoja. Shodno tome, cela konstrukcija je pogrešno postavljena, jer se radi o tome da bi ostale nacionalne strategije trebalo da budu usklađene sa NSOR, odnosno da je NSOR temeljna državna i društvena strategija, a da na osnovu nje i ciljeva koji se u njoj nalaze treba usklađivati druge nacionalne strateške dokumente.

Drugi primer jeste situacija u kojoj se zloupotrebljava ili pogrešno tumači stav da se nedostatak političke volje i ekološkog ponašanja, kao bitnog elementa ekološke svesti, mora nadoknađivati proširivanjem znanja javnosti iz oblasti zaštite životne sredine. Tu je upravo reč o tome da marketinški dobro zamišljene i odrađene kampanje ne pokazuju stvarni i očekivani rezultat. Da li neko očekuje od kreatora tih kampanja u Srbiji da će nezaposlena i ekonomski osiromašena javnost da se uspešno identifikuje sa poznatim glumcem ili preterano plaćenom zabavljačicom koji se pred kamerama u televizijskim spotovima „ponašaju ekološki” i koji „obrazuju” narod o tome kako se štedi struja i voda i kako je reciklaža zaista važna? Naprotiv. Stvara se pojava kontraidentifikacije i odbojnost prema ličnostima i pogotovo prema delatnostima i vrednostima koje se promovišu. „Spin doktori” za zaštitu životne sredine u Srbiji morali bi da ukažu na postojeće ekološke probleme i kolika će korist od njihovog rešavanja biti za celo društvo, ali i za svakog građanina pojedinačno, a ne samo za političku elitu i budžet države. Odnosno, da pojednostavim stvari, zašto se toliko oteže sa donošenjem posebnog zakona o otkupu PET, staklene i aluminijumske ambalaže, gde bi od takvog (obaveznog) otkupa svaki građanin ove zemlje osećao makar malu ekonomsku korist.⁵ Na način na koji se sada promovise reciklaža vidi se samo jedna vrsta korporativne dobiti onih kompanija koje se bave otkupom sekundarnih sirovina i njihovom preradom i pri tome se širi priča, kao jedna vrsta dosadne mantre, da će „nam priroda biti čistija a život zdrav”. U tom kontekstu govorim i o *ekološkoj svesti građana* kao političkom izazovu. Ona je na niskom nivou i rezultat je višedecenijskog ignorantskog ponašanja građana prema problemima zagađivanja životne sredine. Istovremeno, ona je u tom svom negativnom trendu uvećavana kopiranjem ponašanja države prema istom problemu. Ekonomska kriza, podgrevana bezidejnošću i stanjem opšte apatije, samo je povećavala jaz između potrebe za ekološki odgovornim ponašanjem i želje za stvarnim učestvovanjem u akcijama.⁶ Slična akcija, pod nazivom „Veliko spremanje

---

⁵ Umesto tog Zakona, u postojećem Zakonu o ambalaži i ambalažnom otpadu, ostavljena je sledeća formulacija: „Vlada može uspostaviti depozitni sistem za jednokratnu ambalažu u slučaju kada se utvrdi da je to neophodno radi postizanja nacionalni ciljeva.” (član 44, st. 1), „Vlada propisuje vrste jednokratne ambalaže za koje se uspostavlja depozitni sistem, način funkcionisanja tog sistema, visinu depozita i način njegove naplate” (član 44, st. 7).

⁶ U okviru akcije „Očistimo Srbiju“ iz 2010. godine, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja i CESID sproveli su istraživanje javnog mnjenja o pitanjima zaštite životne sredine. Dobijeni rezultati pokazuju da u percepciji najvećih problema u Srbiji, ekološki problemi i zaštita životne sredine nemaju veliki značaj – tek 3% ispitanika smatra da je ovaj problem najveći. Trenutno najveći problemi za građane su kriminal/korupcija (25%) i nezaposlenost, odnosno, pitanja životnog standarda građana (po 22%). Načelno, zainteresovanost građana za ekološka pitanja je velika (38%), ali to ne koincidira sa poznavanjem ili konkretnijim angažmanom u ovoj oblasti. To nas upućuje na zaključak da su oni svesni značaja ekoloških tema, ali nisu spremni na detaljnije upoznavanje sa njima i, još manje, na suštinski angažman u njihovom rešavanju. Tako 23% građana poznaje ekološke teme, ali je svaki deseti spreman na značajniju (konkretnu) akciju. Preko 70% građana veoma malo, ili nimalo, učestvuje u ekološkim akcijama i kampanjama. (Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja

Srbije” sprovedena je juna 2011. godine, dok je u oktobru počela još jedna pod nazivom „Prijavite lokaciju za čišćenje”.

Treći primer jeste *politizacija ekologije*. Ona predstavlja jedan političko-ekološki fenomen koji je višestruko uslovljen. U savremenom društvu ekologija (šire shvaćena kao vrsta društvene delatnosti i specifičnog političkog aktivizma) ima politički potencijal koji je usmeren ka promenama u tradicionalnom shvatanju pojma životne sredine. Ono je uglavnom economicističko i izjednačava se sa pojmom prirodnih resursa. Ekologija koja je politički usmerena suzbija economicizam, dovodi ga na pravu meru, gde životna sredina jeste jednim delom i ono što podrazumevamo pod prirodnim resursima, ali dodaje i drugu dimenziju, a to je da je životna sredina opšte dobro (ono što sam ranije deklariseo pod vrstom zajedničke svojine), koje je upućeno na budućnost, i ujedno i opšti interes. Kako životna sredina postaje opšti, tako postaje i poseban, politički interes. Kao njegovi nosioci javljaju se političke stranke. One bi trebalo da izraze i sprovedu interese zaštite životne sredine koji su usaglašeni sa njihovom ideologijom i da te iste interese predstavljaju građanima. Takav politički koncept, gde se prožimaju ekologija i politika je pozitivan. Političke stranke izgrađuju u svojim programskim dokumentima osnovna načela kako one zamišljaju zaštitu životne sredine, odnosno ekološku politiku i nastoje da, ukoliko osvoje vlast, tu politiku i sprovedu. Međutim, realnost je sasvim drugačija. Političke stranke u Srbiji nemaju takav ekološki politički kapacitet da sopstvenu (stranačku) ekološku politiku zaista i sprovedu. Ekološki stranački programi služe da bi se pokazalo javnosti da stranka jeste moderna jer promišlja i ekološke probleme, dok u praksi imamo politizaciju ekologije. Ona predstavlja jednu vrstu zloupotrebe ekologije u političke svrhe, čiji je cilj da se na osnovu ekološkog stranačkog programa pridobiju novi članovi, simpatizeri, aktivisti, ili da se na osnovu ekološkog programa pridobiju novi glasovi na izborima. Nakon osvajanja političke vlasti, stranka praktično odustaje od svog ekološkog programa, potiskujući ga u ime „viših” ekonomskih ili nekih drugih političkih interesa, ili ekologiju koristi kako bi produžila svoju manipulativnu moć. Srpska stranačka scena je upravo takva. Gotovo sve političke stranke su prihvatile ekologiju kao jednu vrstu nužne modernosti u svojim programima, dok u praksi jača manipulativna moć. Ona je vidljiva u situacijama kada stranački čelnici i vladini funkcioneri ekologiju predstavljaju kao (i kroz) ekonomski interes i korist. Iako izgleda prilično kontradiktorno, ekologija, odnosno briga za životnu sredinu objašnjava se kroz niže cene električne energije (ako odustanemo od moratorijuma na izgradnju nuklearnih elektrana u Srbiji), ili kako će sektor komunalnih usluga (objašnjen kroz izgradnju reciklažnih centara i obnovljive izvore energije) do kraja 2011. godine omogućiti novih deset hiljada radnih mesta. Ekologija tako postaje još jedan oblik političke propagande, kao dodatak na ono što sam prethodno objasnio kroz pojam

„kvaziekološki marketing”. To stvara dodatnu konfuziju i kreira sliku da politička propaganda i ekološki marketing mogu u potpunosti da zamene demokratski politički kapacitet ekološke politike.

Stvarni dometi ekološke politike Srbije

Šta je to što koči procese ekološke i političke demokratizacije u Srbiji? Kako izgraditi demokratski i politički kapacitet nacionalne ekološke politike i učiniti ga održivim? Da li ta pitanja treba da adresiramo izabranim političarima ili građanima? Da li su stvarni dometi srpske ekološke politike to što su zakoni usvojeni ili su stvarni dometi visok stepen njihove primenljivosti i uspešnosti?

Najpre treba videti opšte negativne trendove da bi nam stvarna situacija bila jasnija, a to su: nizak nivo ekonomske razvijenosti Srbije i relativno slabe i nerazvijene institucije podložne zloupotrebama u političke i druge svrhe, ekološka korupcija, nizak nivo svesti o problemima životne sredine, naročito kod donosilaca političkih odluka, kao i slabo učešće javnosti u odlučivanju o pitanjima koja se tiču životne sredine; politička apatija kod građana i opšta nemotivisanost za političkim participiranjem, kao i visok stepen nepoverenja građana u organe državne uprave; nepoznavanje prava građana i formalizovanje, a ne i ostvarivanje građanskih i drugih prava; slabo prisustvo ekoloških sadržaja u sredstvima javnog informisanja; nedovoljno decentralizovana vlast; selektivna primena zakona iz oblasti zaštite životne sredine i opšte-pravna neefikasnost i nemotivisanost sektora privrede da uzme aktivnije dobrovoljno učešće u zaštiti životne sredine u oblicima koji izlaze iz klasične forme poštovanja zakona (sponzorisanje određenih aktivnosti, donatorstva, itd). Uostalom, sve akcije nacionalnog karaktera koje se protekle dve godine održavaju u Srbiji („Očistimo Srbiju“) pokazale su da je marketing postao dominantan u ekologiji, kao i da je zaštita životne sredine još jedna roba na polici koja ima svoju cenu i od koje može da se stvori posebna robna marka. To dosledno sprovode i ekonomija, ali i politika. Na primer, jedna od takvih deklarativnih akcija je i ta da se u Srbiji 10. maj, počev od 2008. godine proslavlja kao *Dan održivog razvoja*, kao u jedinoj zemlji na svetu koja je ustanovila takav dan. Ovakva deklarativna određenja su možda više na štetu nego na korist, jer ona umnogome podsećaju na onu deklarativnu određenost Republike Crne Gore kao „ekološke države“ koja je često, nažalost, više predmet podsmeha u naučnim krugovima, nego stvarnog uvažavanja.

U međuvremenu, pasivna ekološka politika Srbije i dalje pažljivo „neguje“ dve najcrnje (ne)ekološke tačke u Evropi, Pančevo i Bor, ali i to kao da ne predstavlja neki veći problem u državi u kojoj se u XXI veku izgradnja vodovoda i kanalizacije, puteva i otvaranje digitalnih telefonskih centrala smatraju izuzetnim civilizacijskim, ali i više političkim dostignućima i uspesima.

Literatura

- Bek, Ulrih. 2001. *Rizično društvo*. Beograd: Filip Višnjić.
- B92. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=07&dd=25&nav_id=527545 (preuzeto 20. 3. 2011).
- B92. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=07&dd=01&nav_id=442573 (preuzeto 20. 3. 2011).
- Kelly, Petra. 1994. *Thinking Green!* Berkeley: Parallax Press.
- Marković, Danilo Ž. 2005. *Socijalna ekologija*, V prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Milenković, Dejan. 2006. *Zbirka propisa iz oblasti zaštite životne sredine*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja Republike Srbije. <http://www.ekoplan.gov.rs/sr/Cesidovo-istrazivanje-o-mestu-i-ulozi-ekologije-u-zivotima-gradjana-Srbije-346-c60-content.htm> (preuzeto 3. 5. 2011)
- Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije*.
- Nadić, Darko. 2007. *Ekologizam i ekološke stranke*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nadić, Darko i Dragana Repak. 2011. „Ekološka politika Srbije“, u: Podunavac, Milan (prir.). *Javne politike Srbije*, zbornik radova. Beograd: Fondacija Heinrich Boll; UPNS, 197-135.
- Ustav Republike Srbije. *Službeni glasnik RS*, broj 98/2006.
- Zakon o zaštiti životne sredine. *Službeni glasnik RS*, br. 66/91.